

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Сича Олександра Максимовича
«Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти
трансформаційної парадигми», подане на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія
політичної науки

Кризовий стан державотворчих процесів в Україні, загрози та виклики, що постали перед нашою країною призвели до суттєвого зростання наукового інтересу до осмислення ролі та місця національного чинника у вітчизняному державному будівництві. Вимоги часу осмислюються дослідниками через застосування різнопланових і нерідко упереджених підходів до з'ясування змісту понять «націоналізм» взагалі та «український націоналізм» зокрема. Безумовно, в умовах гострих наукових та суспільних дискусій, які тривають в Україні та за її межами, тема дисертаційної роботи є важливою та цілком на часі.

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлена багатьма чинниками. Електоральні успіхи «правих» у національних парламентських та президентських виборах країн не тільки молодій, але й сталій демократії, їх активізація не лише в парламентських, але й у більш радикальних формах політичної боротьби визначають нагальну потребу глибокого наукового вивчення різних проявів сучасного націоналізму і, зокрема аналізу історичних форм реалізації його потенціалу.

Не менше значення для життєдіяльності Української держави має формування зваженої етнонаціональної політики. Воно неможливе без нейтралізації пострадянських пропагандистських стереотипів про деструктивний характер українського націоналізму у галузі цих відносин. Погоджуємось із дисертантом, що в українській політичній науці є недостатня кількість праць, присвячених висвітленню проблематики

етнонаціональної політики в теорії і практиці сучасного українського націоналізму. Хоча роль і місце сучасного українського націоналізму викликають увагу зарубіжних і деяких вітчизняних науковців, відповідний феномен залишається ще не повністю розкритим, а чимало теоретичних положень та узагальнень, які пропонуються науковцями, що вивчають його, – глибоко дискусійними. У цьому контексті звернення О.М. Сича до вивчення концептуальних засад і дискурсу націоналізму в сучасній політичній теорії та практиці є безумовно актуальним.

В своїй дисертаційній роботі її автор з належною ґрунтовністю підходить до вирішення обраної ним проблеми. Дисертаційна робота є оригінальною, позначеною виразним авторським стилем і демонструє наукову ерудицію автора та глибину його особистого зацікавлення темою.

Автором коректно сформульовано мету дослідження, яка визначається ним як розкриття політологічних аспектів трансформації парадигми сучасного українського націоналізму (с.26). Для реалізації обраної мети, дисертант ставить завдання дослідження: розкрити теоретико-методологічні засади дослідження парадигми сучасного українського націоналізму; розглянути феномен відродження націоналізмів державних націй та етнічних націоналізмів у країнах Західної Європи; з'ясувати витоки, становлення та розвиток різних форм сучасного українського націоналізму; окреслити концепцію перманентної національної революції в контексті сучасного дискурсу українського націоналізму; виокремити й систематизувати базові характеристики держави в доктрині сучасного українського націоналізму, розкрити зміст моделі національного авторитаризму на етапі становлення демократії у посттоталітарному суспільстві; визначити концептуальні основи і специфіку трансформації сучасного українського націоналізму з революційно-визвольного до раціонально-державницького, виявити соціально-консервативний складник сучасного українського націоналізму та з'ясувати можливості використання його потенціалу на цьому етапі розвитку;

розглянути формування етнонаціональної політики в теорії та практиці сучасного українського націоналізму; розкрити зовнішньополітичну доктрину українського націоналізму й можливості її використання в сучасних умовах. Можна погодитись із таким підходом до їх формулювання.

Об'єкт і предмет дослідження відповідають меті і завданням дисертації, вони чітко та ґрунтовно сформульовані. Визначаючи методологічні засади дисертаційного дослідження, автор використав декілька теоретичних підходів, зокрема філософський, спеціально-науковий, різнопланові методи дослідження, притаманні соціогуманітарній сфері наукового пізнання, як, наприклад, історичний, структурно-функціональний, системний та порівняльний. Ці підходи та інші авторські наукові інструменти дослідження є цілком релевантними, але далі висловимо окремі зауваження щодо їх повноти.

Належному розкриттю поставленої мети та досягненню завдань дослідження відповідає структура дисертації. Робота складається зі вступу, восьми розділів, двадцяти дев'яти підрозділів, висновків використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 457 сторінок, з яких 384 сторінки – основний текст, список використаних джерел складає 357 найменувань. Зазначимо з приємністю, що джерельна основа дослідження справляє солідне враження, а ті праці, які зазначені автором у списку джерел дійсно аналізуються та систематично використовуються у тексті роботи.

Окремо наголосимо на достатньому рівень апробації основних положень дисертаційної роботи, а також належну їх представленість у вагомому доробку автора в різнопланових наукових публікаціях, які відповідають цілком вимогам до дисертаційного дослідження рівня доктора наук. За результатами дослідження опубліковано індивідуальну монографію, 22 наукові статті у фахових виданнях з політичних наук, 18 з яких статті у фахових виданнях України, в т. ч. 13 у виданнях, що включені у міжнародні наукометричні бази, та 4 у наукових періодичних виданнях інших держав, а

також 10 тез доповідей на наукових конференціях. В опублікованих працях відображено основний зміст дисертації.

Стисло розглянемо основний зміст дисертації. Окреслюючи теоретичні засади дослідження сучасного українського націоналізму, в першому розділі *«Теоретико-методологічні засади дослідження особливостей трансформації парадигми сучасного українського націоналізму»* О.М. Сич звертається до визначення особливостей вивчення даного поняття в сучасній політичній науці. У розділі на належному теоретичному рівні здійснено аналіз розвитку досліджень українського націоналізму. Відзначено, що зважаючи на пострадянські антинаціоналістичні стереотипи та впливи західної науки, що базується на ліберальних позиціях, його сучасний стан недостатньо розвинутий.

Автор робить наголос, що на сьогодні в політологічній науці не сформовано єдиного, узгодженого підходу до розуміння сутності націоналізму. Він має багатогранний характер та трактується з часом діаметральних, ідеологічно детермінованих позицій. Для досягнення поставлених у дисертації завдань націоналізм розглядається автором як доктрина та політичний рух у його модерністській парадигмі. Дисертант уважно розглядає також теоретичний доробок зарубіжних і вітчизняних дослідників, чий напрацювання в царині націоналізму заслуговують на визнання (с.33-36). Цінним є його особистий погляд на важливі питання дослідження й інтерпретації проблем наукового вивчення націоналізму.

У другому розділі *«Відродження націоналізму в сучасній Західній Європі»* на прикладі Німеччини, Австрії, Італії, Франції, Бельгії, Великої Британії, Греції, Іспанії, Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції проаналізовано відродження націоналізмів державних націй та етнічних націоналізмів у Західній Європі. Цей розділ насичений багатим фактологічним матеріалом. Автор акцентує увагу на тому, що під впливом ексцесів Другої Світової війни націоналізм, з одного боку, був табуований нарівні з фашизмом та

нацизмом, а з другого – він різною мірою був і залишається присутнім у політичних системах майже всіх провідних країн Західної Європи. Важливим є зауваження дослідника про те, що етнічні націоналізми поділяються на декілька типів: визвольні – тобто, ті із них, які за мету своєї боротьби ставлять повну незалежність своїх націй від існуючих централізованих держав та автономістські – ті із них, що борються за культурну, соціальну й економічну автономію своїх національних спільнот, залишаючись у складі політичної та військової структури держав, до яких вони інкорпоровані. В свою чергу, визвольні, доводить дисертант, можна додатково розділити на сепаратистські та іредентиські. Сучасні організаційні форми та активізацію цих рухів автор трактує як прояв загального процесу певного ренесансу націоналізму (с.108-120).

У третьому розділі «*Витоки та становлення сучасного українського націоналізму*» розкрито історію зародження та еволюції сучасного українського націоналізму, розглянуто витоки, становлення та розвиток організаційних форм сучасного українського націоналізму, зокрема в аспекті створення й генезису ОУН. О.М. Сич зазначає, що найвищий розвиток українського націоналізму припадає на міжвоєнний період. В цей час націоналізм у його класичному розумінні радикалізується, а тогочасний суспільно-політичний ґрунт сприяв появі відмінних від нього ідейно-політичних течій фашизму та нацизму (с.122-126). Автор стверджує, що фашизм та нацизм були сформовані в умовах існування власних національних держав, в той час як український націоналізм є породженням бездержавності українського народу. Вивчаючи досвід поширення фашизму та нацизму, наголошує автор, зокрема ОУН в своїх документах та ідеологічних розробках ще довоєнного періоду відмежовувалася від цих ідейно-політичних течій, вказуючи на власну оригінальність та застерігаючи від сліпого наслідування чужих зразків. Дисертант підкреслює, що історія українського націоналізму сягає своїми витокami кінця XIX ст. й світоглядно та організаційно він закорінений в Наддніпрянській Україні. Однак після

поразки української національної революції 1917–1921 рр. відносно сприятливіші умови для його розвитку сформувалися в Західній Україні. Саме тут в атмосфері радикалізації міжвоєнного суспільно-політичного життя, народжувалися спочатку організаційні передвісники ОУН, а потім формувалася ідеологія українського націоналізму. ОУН пройшла складний шлях розвитку в Україні, а після закінчення Другої світової війни в еміграції. Всі ці аспекти проблематики дослідження належно представлені в тексті дисертації.

На основі проективного щодо сучасності аналізу праць провідного діяча ОУН-б С. Ленкавського, автор характеризує актуальний стан українського націоналізму і моделює потенційні перспективи його еволюції (с.146-147). Автор констатує, що активізація та успіхи сучасних націоналістичних сил в Україні викликають негативну реакцію Росії, інших сусідніх держав та ряду європейських інституцій.

У четвертому розділі *«Революційний складник сучасного українського націоналізму»* дисертант розкриває свою ключову тезу щодо революційного потенціалу сучасного українського націоналізму та характеризує його впливи на політичні процеси в Україні. Він проаналізував трактування концепції перманентної національної революції у сучасному дискурсі українського націоналізму, демонструє зростання потенціалу націоналістичних структур від Революції на граніті до Помаранчевої революції (1990–2004), розглядає їхній вплив на події Революції гідності 2013–2014 рр.. О.М. Сич обґрунтовує соціальний характер цих революційних процесів та їх антиолігархічну спрямованість в Україні (с.216-242).

Автор також пропонує власний погляд на механізми опанування олігархічними угрупованнями політичної влади в Україні (с.250-258). Дисертант констатує факт участі кланових угруповань у використанні результатів революційних процесів в Україні і зазначає, що ці революції мають незавершений характер.

О.М. Сич постулює, що новітня українська революція має перманентний, постійно триваючий характер. Остання, як докорінна і системна зміна пострадянського українського суспільства – це тривалий у часі і болісний та неоднозначний по своєму змісту процес. Прогнозуючи його продовження дисертант передбачає, що чергове революційне піднесення в Україні може носити соціальний характер і антиолігархічну спрямованість. Варто зазначити, що дисертант з достатньою глибиною проаналізував і систематизував сучасні процеси в українському суспільстві, належно аргументує свої висновки та політичні прогнози.

У п'ятому розділі *«Держава в доктрині сучасного українського націоналізму»* автор розглянув розуміння місця держави в ідеологічних конструкціях представників сучасного українського націоналізму та виступає на захист моделі національного авторитаризму на етапі становлення демократії в посттоталітарному суспільстві. Ця теза заслуговує на уважну дискусію.

Дисертант зазначає, що трактування змісту національної держави в націоналістичній доктрині здійснено через призму таких її характеристик як держава національна, демократична, соціальна та правова (с.293). Завдання з наповнення всіх сфер життя сучасної Української держави національним змістом сучасна доктрина українського націоналізму підносить на рівень національної ідеї. Далі автор доходить до висновку, що сьогодні український націоналізм у своєму розвитку перейшов на етап державного закріплення і переходу свого націомобілізуючого революційно-руйнівного потенціалу в конструктивно-державницький. Як засіб розв'язання викликів цієї трансформації автором запропонована концептуальна ідея раціонального націоналізму.

У шостому розділі *«Основні засади концепції раціонального націоналізму»* автор аргументує необхідність «раціоналізації» сучасних східноєвропейських націоналізмів та розкриває чинники, які ускладнюють цей процес. Він характеризує сутність і зміст концепції раціонального

націоналізму й ідентифікує сучасний український націоналізм як соціально-консервативний. На основі і власного практичного досвіду О.М. Сич досліджує проблемні питання взаємовідносин націоналістичних структур та інституцій держави. Дисертант зазначає, що центральним елементом концепції раціонального націоналізму виступає національна держава як політичний ідеал націоналізму і головний інструмент захисту інтересів нації. Відповідно, його основною ознакою є державницький характер. Логічно взаємопов'язаним із державницькою характеристикою раціонального націоналізму є його конструктивізм (с.303). О.М. Сич доводить, що без політики економічного націоналізму неможливий і повноцінний соціальний захист нації та припинення процесів її фізичного вимирання і збереження національної ідентичності. А вони є тими найактуальнішими викликами, які сьогодні стоять перед українською нацією у соціальній та культурно-духовній сферах і які прогнозовано загострюватимуться у перспективі. Тому, на думку автора, успішна трансформація революційного потенціалу українського націоналізму в конструктивний і державотворчий значною мірою залежить від двох зустрічно спрямованих складників – запиту суспільства і держави на жертвних будівничих її національних основ та готовності самого націоналізму до інтелектуальної модернізації його суті (с.331).

У сьомому розділі *«Етнополітичні відносини в теорії та практиці сучасного українського націоналізму»* автором проведено збалансований аналіз ідеологічно-програмових документів українських націоналістичних організацій та їхніх провідних діячів на визвольному етапі і на етапі державного будівництва. Він наголошує, що у підходах до вирішення національного питання вони дотримувалися принципу адекватності (с.333-338). Відповідно до нього, українські націоналісти різних формацій в історії і в сучасній українській політиці своє ставлення до представників інших націй вибудовували і вибудовують залежно від того, як ті ставилися і ставляться до стратегічної мети українських націоналістів визволити українську націю з-

під колоніального поневолення, побудувати власну національну державу й зберегти в ній свою національну ідентичність.

Неможливо не погодитись з автором, що важливим фактором загострення етнонаціональних відносин в державі є постколоніальний дискурс у трактуванні ряду складних сторінок української історії, а зокрема національно-визвольної боротьби ОУН та УПА, прикладом чого є Волинська трагедія (с.355-359). Методологічно опираючись на висновки авторитетних зарубіжних дослідників колоніалізму та постколоніального становлення національних держав Е. Саїда і Е. Томпсон, дисертант стверджує, що імперське трактування історії й культури колонізованих народів буде панувати до тих пір, аж поки представники цих народів не зможуть подати світові їх альтернативного бачення власного минулого.

У восьмому розділі *«Зовнішньополітична доктрина українського націоналізму»* автор систематизував вивчення зовнішньополітичної доктрини сучасного українського націоналізму та запропонував власне бачення можливостей її використання в сучасних умовах.

О.М. Сич підкреслює, що український націоналізм є важливим чинником цивілізаційної визначеності України. Адже, перебуваючи на етапі постколоніального становлення, Україна характеризується внутрішньою ціннісною роз'єднаністю поміж європейською та євразійською цивілізаціями. Відстоюючи в таких умовах власну національну ідентичність, український націоналізм може вагомо впливати на те, щоби вона ставала ядром політичної нації. В такому разі українська політична нація з українським етнічним ядром матиме чітку європейську цивілізаційну визначеність, адже український націоналізм історично демонстрував і сьогодні демонструє переважно європейську цивілізаційну зорієнтованість.

Дослідження в цілому, як й окремі розділи дисертації завершуються логічно структурованими та чітко аргументованими висновками, які розкривають поставлену мету і завдання роботи.

У процесі реалізації цілей і завдань дослідження автором були сформульовані положення та висновки, які мають доведену наукову новизну. Вона є належно обґрунтованою та підтвердженою в тесті роботи. Дане дисертаційне дослідження є одним із перших в українській політичній науці комплексним аналізом політологічних аспектів трансформації парадигми сучасного українського націоналізму від революційно-визвольної до конструктивістсько-державницької.

Можемо відзначити також і важливе практичне значення результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи поглиблюють знання стосовно націоналізму як ідеології та суспільно-політичного феномену та як важливого чинника трансформації та модернізації сучасної української держави.

Поруч із низкою позитивних моментів та відзначенням наукової вартості дисертаційного дослідження О.М. Сича, вважаємо за можливе висловити окремі зауваження або звернути увагу на деякі дискусійні положення дисертації:

1. Виглядає дещо нестандартним поділ дисертаційної роботи на 8 розділів. Цього варто було уникнути при компонуванні основного тексту роботи.
2. В частині опису методології дослідження, автором дисертації недостатньо уваги приділено аналізу використаних ним наукових підходів. Серед них явно міг бути і в роботі частково використані неоінституціоналізм та соціальний конструктивізм. Недостатня увага також приділена розкриттю тих наукових методів, які притаманні спеціальності теорія та історія політичної науки. В праці вони практично використані, але в аналізі авторської методології чомусь не представлені в повній мірі.

3. Вважаємо, що автору варто було більше уваги приділити аналізу джерел. Він це зробив достатньо якісно щодо наукової літератури, але те, що є первинними джерелами, в дисертації згадано лише одним абзацом побіжно.
4. В ряді підрозділів роботи (2.1., 2.2., 3.1., 3.4.) при викладі минулого європейського та українського націоналізмів історичний дискурс переважає над політологічним. Цей аналіз вартісний і доречний, але кут зору мав би бути більш виразно ґрунтованим на підходах сучасної політичної науки.
5. Автор в останніх розділах праці часом надто концентрується на розгляді діяльності однієї націоналістичної партії - ВО «Свобода», дещо нехтуючи іншими суб'єктами цього спектру українського політичного процесу і часом вдаючись до певної апології дій цієї політичної сили.
6. Окремі авторські пасажі, як ось, за його за власними ж словами, есе про справді цінний досвід роботи в статусі віце-прем'єр міністра України, можна було би винести в додаток із основного тексту роботи.
7. Автором, на наш погляд, недостатньо розкриті проблеми вибору та зміни парадигми націоналістичного руху в Україні. Адже перехід до державницької фази його діяльності виявився часом тяжким випробуванням для низки політичних та громадсько-політичних організацій цього спектру. Він породив у них серйозну ідеологічну та організаційну кризу. На її зміст і подолання варто було би звернути належну увагу.
8. Аналізуючи кланово-олігархічну модель розвитку сучасної України, доцільно розкрити зв'язки окремих націоналістичних партій з ФПГ та певними олігархами, а також чіткіше запропонувати можливі шляхи виходу нашої держави з цього небезпечного стану.

9. В роботі часом зустрічаються незначні мовно-стилістичні огріхи, часом публіцистичний стиль викладу. Але останнє зауваження не підважує загальну позитивну оцінку академічного стилю та не заперечує логіку викладу в тексті.

Водночас необхідно підкреслити, що висловлені зауваження не зменшують позитивного враження від роботи. Дисертаційна робота та автореферат О. М. Сича «Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти трансформації парадигми» виконані на належному науковому рівні, відповідають вимогам МОН України та пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), які висуваються до докторських дисертацій, а їх автор - Сич Олександр Максимович заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 –теорія та історія політичної науки.

Офіційний опонент

доктор політичних наук, професор,

зав. кафедри політології та державного управління

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

А.М. Круглашов

